

УДК 94:327(321)

В. Г. Ціватий

ФЛОРЕНТІЙСЬКА ШКОЛА ДИПЛОМАТІЇ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ І ПОЛІТИКО-ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДЖОВАННІ БОККАЧЧО (1313–1375)

У статті проаналізовано основні напрями політичної, дипломатичної та літературної діяльності видатного сучасника доби Відродження – флорентійця Джованні Боккаччо, оскільки його практичний досвід і літературно-поетична спадщина не втратили своєї актуальності й до сьогодні, а його ім'я й творчість міцно пов'язують Італію та Україну через віки й тисячоліття європейської історії.

Визначено вплив європейського Гуманізму на напрями розвитку теорії та практики дипломатії. Увага акцентується на національних особливостях дипломатії, ефективності дипломатичного інструментарію та мистецтві переговорного процесу правителів періоду Середньовіччя в Європі, зокрема – флорентійської школи дипломатії.

Ключові слова: міжнародні відносини, зовнішня політика, дипломатія, історія дипломатії, інституціоналізація, доба Відродження, Гуманізм, Джованні Боккаччо, Італія, Україна.

У добу Середньовіччя відбувається об'єктивно обумовлений процес започаткування інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів “зовнішня політика” і “дипломатія”, “війна” і “мир” тощо. З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо [1].

Дослідницька проблема інституціоналізації дипломатії та зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація – це перетворення, а модернізація – удосконалення, будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівнів влади та іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав і їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу.

Трансформація різних сфер життя соціуму Середньовічної Європи, у тому числі й у становленні нового формату (нових норм) міжнародних відносин, сталися під впливом гуманістичних ідей Ренесансу, що дали могутній імпульс для розвитку всіх вимірів суспільного буття – соціально-політичного, політико-дипломатичного, економічного та соціокультурного. Головним “актором” на цій сцені перетворень стає індивід.

Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія провідних держав Європи доби Середньовіччя уособлювалися в образі та діях їх правителів (владарів-державців), оскільки підходи, принципи, переконання, рішення та практичні дипломатичні дії багато в чому визначали й загальний поступ дипломатії XVI ст., і визначили її подальший розвиток під впливом реформаційних та інституціональних процесів протягом XVI-XVIII століть.

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав і їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Середньовічної Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби Середньовіччя в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, С.В. Віднянський, В.А. Смолій, Я.Д. Ісаєвич, Н.Г. Подалаяк, М.В. Кірсенко, М.С. Бур'ян, С.С. Троян, Б.О. Ачканазі, В.В. Ададуrow, О.П. Машевський, С.Б. Сорочан, В.І. Яровий, О.М. Масан, С.В. Пронь, О.І. Сич, С.І. Лиман, Т.В. Чухліб, В.А. Рубель, П.М. Котляров, Ю.О. Голубкін, Т.А. Балабушевич, Л.О. Нестеренко, І.В. Немченко, О.М. Махлюк, Ю.О. Каганов та інші. Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового і Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, російської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

Спеціальні фундаментальні дослідження із зазначеної тематики відсутні. У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав, проблем її доктринального забезпечення, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення

процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час, необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду під впливом реформаційних і модернізаційних процесів, тобто вказати на всі суттєві події та факти, не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін, а також модернізаційних процесів.

Метою цієї статті є спроба зробити аналіз політико-дипломатичних процесів в Європі, зокрема – історичних передумов та інституційних етапів формування флорентійської школи дипломатії на прикладі непересічної постаті дипломата, політика і письменника Джованні Боккаччо (1313-1375), у контексті еволюції політико-дипломатичних систем і впливу ідей європейського Гуманізму. Предмет дослідження – специфіка і значення зовнішньої політики і дипломатії, як духовно орієнтованої соціальної організації флорентійської школи дипломатії доби Середньовіччя.

У нових політичних умовах доби Середньовіччя, під впливом ідей європейського Гуманізму, формуються нові погляди на зовнішню політику та дипломатію, концепти “війна” і “мир” у тогочасній суспільно-політичній думці. Дипломати доби Середньовіччя беззаперечно пов’язували кожен зовнішньополітичний крок своєї держави з міжнародними відносинами часу, навчилися враховувати позиційне розташування зовнішньополітичних сил і визначити місце своєї держави в цьому розташуванні. Вони здійснювали прелементарні переговори і готували проекти майбутніх угод, опанували посольський церемоніал, систему дипломатичних стереотипів. Проте, доки ще формувалися постійні дипломатичні кадри, глави держав багато в чому самоособисто займалися зовнішньополітичною діяльністю та дипломатією, визначали пріоритети між концептами “мир” і “війна”, та приймали доленосні для їх держав рішення. Розвиток економічних зв’язків сприяв і урізноманітненню форм міжнародних контактів.

Серед зовнішньополітичних постулатів доби Середньовіччя та раннього Нового часу вже стало традицією вважати Італію, з її містами-державами, фаворитом втілення й просування політико-дипломатичних ідей та традицій європейської дипломатичної практики, яка актуально залишається й на сьогодні. Тому цілком можна погодитися з твердженням, що Італія є прабатьківщиною сучасної дипломатії, а тому кожній освіченій пересічній і непересічній особистостям не завадить долучитися до історії дипломатії, і знати причинно-наслідкові зв’язки в європейській інституціональній моделі дипломатії.

Цьому пріоритетові сприяли й ті обставини, що в Італії знаходилася резиденція папи – центр католицтва, з незліченними міжнародними зв’язками і стосунками, а також у цей час формувалася (інституціоналізувалася) перша європейська система міжнародних відносин, а провідними державами-акторами виступали Франція, Італія та Іспанія.

Італійські міста-держави Венеція, Генуя, Піза, Флоренція й Мілан забезпечували захист інтересів своїх громадян за кордоном шляхом організації консульської служби. Венеція, Флоренція і Генуя стали середньовічними державами європейського значення. Генуя і Флоренція були консульськими комунами, а Венецію правив довічно обраний дож, владу якого обмежувала Велика рада з представників знатних сімейств.

У руках італійських консулів зосереджувалася громадянська й торговельна юрисдикція в справах їхніх співвітчизників. Флоренція постачала (делегувала) дипломатів навіть для іноземних держав. Коли папа Боніфачій VIII влаштував у 1300 році перший ювілейний рік, то серед численних послів, які прибули в Рим від різних народів, виявилось 12 флорентійців. Вони представляли не тільки своє рідне місто, але й Францію, Англію, Чехію [2].

У зв’язку з цією універсальністю флорентійців папа римський жартوما назвав їх “п’ятою стихією”. У довгому й блискучому списку видатних флорентійців-дипломатів зустрічаються такі всесвітньо відомі імена, як Данте Аліґ’єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо в XIV столітті, Нікколо Макіавеллі і Франческо Гвіччардіні на початку XVI століття. Серед дипломатів інших італійських держав також зустрічалось чимало відомих постатей. Так, у Мілані в середині XV століття на чолі дипломатичної служби стояв Франческо Сфорца – наставник Людовіка XI в таємниці італійського дипломатичного мистецтва. Найбільш блискучими дипломатами серед пап були Григорій VII і Інокентій III [3].

Венеціанський дож Енріко Дандоло, енергійний 90-річний старий, примудрився перетворити четвертий хрестовий похід у блискучу торгову операцію. Однак для республіки святого Марка характерні не окремі дипломати, як би талановиті вони не були, а вся система, вся організація дипломатичного справи, яка створила з Венеції, як тоді говорили, “школу дипломатії для всього світу”. З нею й конкурувала на той час флорентійська дипломатична школа.

Флорентійській і венеційській дипломатіям були властиві як дух таємниці й ревностної недовіри, так і професійність, майстерність, витонченість, інституційність, системність й цілеспрямованість, якими виявилось перейнято та інституційовано все державне управління цих міст-держав. Перейнявши у Візантії методи й прийоми її дипломатії, Венеція й Флоренція підняли їх до ступеня мистецтва. Усі способи зваблення, підкуп, лицемірство, зрада, віроломство, шпигунство в дипломатичному відомстві Венеції та Флоренції були доведені до віртуозності. Флорентійці та венеціанці вирізнялися особливими уміннями використовувати в дипломатичних цілях своїх купців. Нерідко флорентійські й венеціанські посольства отримували інформацію і від приїжджих іноземних купців і навіть іноземних студентів.

Одним із перших гуманістів і славним представником когорти відомих флорентійських дипломатів епохи Відродження був Джованні Боккаччо (1313-1375) (італ. *Giovanni Boccaccio*), друг Франческо Петрарки. У біографії Джованні Боккаччо є прогалини, що їх не змогли заповнити багаторічні пильні дослідження

істориків й філологів. Є в ній відомості, відносно яких серед науковців досі нема одностайної думки. Лише приблизно можна встановити дати деяких подій його життя [4; 5].

Про його дитинство невідомо майже нічого. Навряд чи воно було радісним, – характер у його батька був нелегкий. На час народження сина Боккачіно працював на флорентійський банкірський будинок Барді. У 1316 або трохи пізніше роботодавці відкликали його з Парижа до Флоренції. Він взяв з собою сина, і ранні роки майбутній письменник провів у добродійній атмосфері міста, де до того часу процвітали комерція, дипломатія та мистецтва. Під керівництвом Джованні да Страда, батька поета Дзанобі, він вивчав “граматику” (латинь). Пізніше батько вирішив ознайомити його з “арифметикою” – мистецтвом вести рахунки. Він відвіз Джованні до Неаполя і віддав на навчання до великого комерсанта. Купця із Джованні явно не виходило. Тоді йому було наказано ходити в університет і вивчати канонічне право. Але й до доходної професії юриста юний Боккаччо схильності не відчував.

У 1327 будинок Барді послав Боккачіно в Неаполь керуючим Неаполітанським відділенням банку. Життя в Неаполі надзвичайно розвинула Джованні Боккаччо. Син впливового банкіра, який не раз позичав гроші королеві Роберта Анжуйського (1309-1343), мав відповідно доступ до двору освіченого монарха, де зустрічав дипломатів, солдатів, мореплавців, багатих купців і філософів. Тоді ж Джованні Боккаччо пережив кілька любовних захоплень, поки 30 березня 1336 року в маленькій церкві Сан Лоренцо не зустрів жінку, Марію д'Аквіно, що увійшла в історію літератури під ім'ям Фьяметта (*з італ. “Вогник” або “Огнінка”*). Для неї або про неї написано практично всі ранні книги Дж. Боккаччо. Спочатку роман розвивався в кращих традиціях куртуазної любові, але незабаром Марія стала коханкою Джованні. Вона недовго зберігала йому вірність. Вражений зрадою Боккаччо написав сонет – одне із самих злих викривань в італійській літературі [6].

Так розповідає усталена біографічна традиція, яку найновіші дослідники також ладні оголосити легендою пізнішого походження на тій підставі, що давні джерела, подаючи рясні відомості навіть про незначних представників Анжуйської династії, зовсім не знають Марії Аквіно. Отже, згідно з цими поглядами, виходить, що Марія Аквіно – літературна вигадка, що її образ (як у середньовічних життєписах трубадурів) був довільно вичитаний з улюблених творів Джованні Боккаччо. Важко сказати, чи правда на боці старої довірливої біографічної школи, чи на боці новітнього зверхкритичного напрямку. Одне, мабуть, не викличе сумніву: у ранніх творах Джованні Боккаччо під корою літературної моди, крізь намул умовностей і шаблонів, можна помітити й особисті переживання, глибинну течію дуже інтенсивного внутрішнього і політико-дипломатичного життя.

Перший (неаполітанський) період творчості Боккаччо майже цілком поетичний, у ньому домінує середньовічна традиція. У цей період він створив ліричні сонети, роман “Філоколо” (*“Filokolo”, 1336-1341*), поему в октавах “Філострато” (*“Filostrato”, 1338*), потім “Тезеїду” (*“Teseida”*).

Не зважаючи на принади міського життя й хорошої освіти, його продовжує захоплювати тільки поезія. Гроші й становище батька відкрили йому доступ в великосвітське суспільство і відчинили двері літературно-наукового гуртка гуманістичного спрямування, що збирався при дворі короля Роберта Анжуйського. У ці роки до Неаполя стали доходити вірші Петрарки і чутки про його незвичайну навченість. Прочитавши петрарківські сонети, Джованні Боккаччо спалив всі свої юнацькі віршовані досвіди.

До гуманістичного відкриття світу й людини Дж. Боккаччо прийшов своїм шляхом – не стільки в результаті нового прочитання класиків, скільки під впливом сприйняття самої дійсності анжуйського Неаполя. Саме Неаполь допоміг Джованні Боккаччо по-новому задуматися над роллю, яку відіграє в житті людини розум, великодушність, мужність, доля, випадок, а також прищепив йому, синові розважливого флорентійського купця, ту любов до романтики, яка становить одну з найбільш привабливих рис його кращих творів. Повне естетичне розкриття ідеали гуманіста Боккаччо отримали в “Декамероні” (1351). Ця книга стала першою великою перемогою ренесансного реалізму. Але гуманісти визнали “Декамерон” далеко не відразу. Минуло понад сто років, перш ніж ідеї, мова й стиль твору стали ідеями, мовою і стилем нової італійської прози. У “Декамероні” Боккаччо обігнав століття і навіть самого себе [7].

Доля милостиво визначилася так, що Джованні Боккаччо оселився при дворі короля Неаполітанського Роберта, де значно розширилося його коло політико-дипломатичних знайомств того часу. А вже з 1341 року Флоренція стає його основною домівкою. Молодий поет, повернувшись у Флоренцію, став одним з авторитетних дипломатів флорентійської комуни. Боккаччо служив їй не за страх, а за совість. Флоренція призначила Джованні Боккаччо своїм скарбником, доручила придбати в Неаполі місто Прато і щонайменше сім разів посилала його з важливими дипломатичними дорученнями, з них тричі – до різних середньовічних інституцій. За обов'язком служби він об'їздив усю Італію, побував у Авіньйоні та, ймовірно, у Тіролі.

Саме флорентійський народ допоміг Джованні Боккаччо прийти до ренесансного гуманізму, яким проникнуті майже всі твори, створені ним вже у Флоренції: “Амето, або Комедія про флорентійських німф” (*“Commedia delle ninfe fiorentine”*), “Любовне видіння” (*“Amorosa visione”*), “Елегія мадонни Фьяметти” (*“L'Elegia di madonna Fiammetta”*), “Фьезолінські німфи” (*“Ninfale fiesolano”*).

Флоренція – це найбільший середньовічний політико-дипломатичний, культурний, торговельний і фінансово-економічний центр в Європі. Флоренція виникла як стародавнє поселення ветеранів Риму в 59 році до н.е., і отримала назву “Квітуча”. Співучий діалект Флоренції став основою італійської літературної мови. Тут у різні часи народилися, жили й творили свої шедеври такі відомі особистості як Данте Аліг'єрі, Джованні Боккаччо, Донателло, Мікеланджело Буонаротті, Леонардо да Вінчі, Джотто, Нікколо Макіавеллі, Галілео Галілей та ін. [8; 9].

Остаточно пов'язавши свою долю з Флоренцією, Джованні Боккаччо повністю поринає в дипломатичну діяльність й освоює віртуозність флорентійської дипломатичної школи. Він вдало поєднав дипломатію з

літературною творчістю, й можливо саме цей дипломатично-літературний симбіоз дозволив йому залишити про себе таку довговікову славу світового масштабу. Другий період (флорентійський) і розквіт творчості письменника припав на 40-50-і роки XIV століття. У 1340 р. Джованні Боккаччо повернувся у Флоренцію, вступив в один із цехів міста-комуні, беручи активну участь у його політичному житті. У 1349 р. після смерті батька його призначили послом Флоренції в Романьї, але він незабаром повернувся назад і виконував дипломатичні доручення й продовжував займатися улюбленою літературною діяльністю.

Головний твір Боккаччо — “Декамерон” (*“Decameron”*), задуманий у 1348 і створений у 1351-1353 роках [7; 10]. Назва книги грецького походження, у перекладі — “десятиденник”, тобто “збірка новел з обрамленням”. Така композиція стала вже традицією в середньовічній літературі, достатньо згадати східну “Тисячу та одну ніч”, італійську збірку межі XIII і XIV століть “Новеліно”. Боккаччо водночас став і новатором цієї форми, оскільки підпорядкував її закону “готичної вертикалі” (від низького — до високого), відповідним чином розташувавши новели. А саме поняття низького та високого автор “Декамерона” витлумачив з гуманістичних позицій, так що й самі новели, і спосіб їхньої композиції набули гуманістичної тенденції [11, с. 3-26].

Відразу ж після чуми він закінчив роботу над “Декамероном” (у 1351 р.), а його слава як дипломата й письменника, його статусність у європейському світі почали приносити йому різні знаки поваги з боку комуні Флоренції. Уже в 1350 р. він був направлений у Равенну, щоб вручити дочці Данте, черниці Беатриче, грошову винагороду в десять золотих флоринів як знак запізненого визнання флорентійцями заслуг великого поета, який помер у вигнанні [12, с. 30-31]. Так, у тому ж 1350 році він мав запросити Петрарку на посаду професора у Флоренцію. Ця зустріч стала доленосною для Дж. Боккаччо. Зустріч з Петраркою поклала початок їхньої багаторічної дружби та спільних гуманістичних студій.

Поступово Боккаччо вбувався в життя рідного міста — Флоренції, й дедалі проймався його інтересами, робився помітною політичною і дипломатичною постаттю у Флоренції. Він був записаний до одного з міських цехів, неодноразово виконував доручення (переважно дипломатичні) уряду республіки.

Тут доречно буде коротко спинитися на політичних та політико-дипломатичних поглядах письменника, тією мірою, якою вони знайшли відображення в його творах. Звичайно, треба мати на увазі, що він не був а ні політичним діячем, а ні політичним мислителем з виразно сформованою, стрункою інституційованою системою поглядів. Його висловлювання часом не позбавлені суперечливості. Інколи можна простежити певні зміни в способі розв’язання тієї чи іншої проблеми, наприклад, у ставленні Боккаччо до влади монархічної та влади республіканської. Ось що він пише в “Амето” про своє республіканське місто: “Флоренція могутніша, ніж будь-коли. Її кордони пролягли далеко. Підкоряючи народному законові примхливу пиху грандів і сусідні міста, вона перебуває в славі, готова до ще більшого піднесення, якщо палкі заздросці, жадоба зиску й нестримні гордощі, які в ній панують, не стануть їй у тому на заваді, — а цього можна побоюватись” [5; р. 196-199].

Цікаво зіставити цю апологію Флоренції (апологію, не позбавлену, як бачимо, чималих застережень) з однією поступкою пізніше написаної “Ф’ямметти”, де героїня говорить своєму коханцеві, що збирається, покинувши Неаполь, повернутися до Флоренції: “Адже ти кажеш сам, що в твоєму місті повно заздрих, захланних, пихатих людей, що там без ліку турботи; це все тобі не до серця. І проте ти хочеш покинути Неаполь, веселе, лагідне, розкішне, сповнене добробуту місто, яке до того ж іще перебуває під владою одного короля. Я ж знаю, що тобі це подобається” [13, р. 88-93].

Але з плином часу республіканські настрої Боккаччо поглиблювались, формулюючись у таких висловлюваннях, як, наприклад, відомий широкому загалу уривок з латинського трактату “Про нещасну долю славетних людей”: “Чому я повинен тирана звати королем або князем і зберігати довір’я до нього, як до свого владаря? Ні, бо він же ворог суспільства. Проти нього я маю право боротися зброєю, змовами, шпигуванням, засідками й підступністю. Це справа свята й необхідна. Немає жертви, милішої Богові, ніж кров тиранів”. До цього можна додати й “протитиранські” медитації в окремих оповідках “Декамерона” (хоча б закінчення сьомої оповідки десятого дня або слова Натана з третьої оповідки того ж дня: “Славнозвісні царі й великі королі ширили царства свої й славу свою нічим іншим, як тим, що вбивали (та й не одного, як ти хотів, а многе множество), пускали пожаром цілі краї та пљондрували міста” [10]).

Цікаво зіставити з цією “антитиранською” спрямованістю Боккаччо деякі його особисті риси: мешканець міста, в якому ще декретом 1289 року було ліквідовано залежність селян, він відзначався загостреним почуттям особистої гідності й прагненням до незалежності. Досить звичайне для того часу становище вбогого, позбавленого засобів існування літератора — перебування при дворі якогось владаря: це хоч і ставило його в залежне становище й частенько змушувало зносити приниження, проте давало якість дозвілля й змогу існувати. Замолоду частково зіткнувся з таким життям і Боккаччо. Не можна запевняти, що й пізніше він уникав цієї спокуси: кілька подібних спроб робив і він. Але там, де інші, невибагливіші й покірніші, ладні були поступитись, він не йшов ні на які поступки: ледве йому здавалося, що до нього ставляться без належної пошани, ледве він помічав найменший натяк на приниження, як одразу з обуренням покидав дім, куди його запрошувано. Він волів жити в убозстві (яке він, щоправда, аж надто перебільшує у своїх листах), аніж утратити незалежність. Дізнавшись про те, що його друг Петрарка прийняв пропозицію міланського тирана Вісконті й оселився при його дворі, скромний Боккаччо, що дивився на Петрарку знизу вгору, шануючи в ньому свого вчителя, вбачаючи в ньому недосяжний зразок для себе, шанобливо, а проте з великою наполегливістю й невблаганністю допитується в нього причин такого вчинку [14; 15].

А проте “муніципальні зацікавлення” Боккаччо мали свої межі. Він стояв осторонь від напруженої соціальної боротьби, що точилась у Флоренції: адже тут 1343 і 1345 року відбулися раніше, ніж будь-де в Італії, виступи найманих робітників. До руху міських низів Боккаччо ставився неприхильно.

У флорентійський період він виконує багаточисленні дипломатичні доручення співвітчизників: то є посланцем Астарро ді Поленто, то відправляється у грудні 1351 – січні 1352 року в Тіроль до Людвіга Бранденбурзького (Баварського) в якості прохача допомоги та укладення угод проти міланських Вісконті, то з цією ж місією проти Вісконті Боккаччо відвідує Форлі й Равенну, а в 1354 році бере участь в організації дипломатичного побачення між Інокентієм VI і Карлом IV, то в червні 1359 року, можливо, відвідав Ломбардію з місією, про яку джерела не зберегли точних відомостей, і так далі й тому подібне.

Але ні вдала дипломатія, ні гарна поезія, ні майстерні письменницькі праці не дали йому досить коштів для тогочасного існування, що змушує його оселитися наприкінці свого життя в маленькому маєтку в Чертальдо й жити на мізерні підробітки та збереження. Там він написав нові твори на латині (у числі яких “Genealogia deorum gentilium” – Генеалогія язичницьких богів) і на вольгарі (*народній італійській мові*) (“Corbaccio”). Проте час від часу він все ж повертався у Флоренцію, здійснив також поїздки в Равенну (взимку 1361-1362 рр.), Неаполь (взимку 1362-1363 рр.) і до Петрарки у Венецію (навесні 1363 р.) [13].

Хоча Боккаччо високо цінував латинську мову й гарно нею володів, проте сам він користувався нею в літературній діяльності набагато менше, ніж його інші сучасники, зокрема – Франческо Петрарка. Крім наукових праць, він написав латиною ще 16 еклог (у 1348-1363 роках), цікавих тільки в біографічному відношенні. У цілому латинські твори Джованні Боккаччо мають незрівнянно менше значення, ніж латинські роботи того ж Франческо Петрарки. Цицеронова латинь була перетворена Джованні Боккаччо на зброю дипломатії.

В організації посольської служби флорентійська дипломатія створила власну дипломатичну школу. Її суперницею можна вважати лише венеційську дипломатичну школу. Інші італійські держави лише наслідували їх приклад. Збереглися джерела, які дозволяють судити про те, що вже з XIII століття почалося видання низки постанов, в яких до дрібниці регулювалася поведінка та діяльність закордонних представників республіки. Посли повинні були за повернення передавати державі отримані ними подарунки. Їм заборонялося домагатися при іноземних дворах яких-небудь звань або титулів. Послів не можна було призначати в держави, де вони мали власні володіннями. Їм було заборонено розмовляти з іноземцями про державні справи республіки. Послам не дозволялося брати з собою дружин, щоб ті не розголосили державних таємниць. Однак послам було дозволено брати власного кухаря, щоб не бути отруєними. Коли встановлювалися постійні дипломатичні представництва, посол не міг покинути свій пост до прибуття наступника. У день повернення у Венецію чи Флоренцію посол повинен був з’явитися в державну канцелярію і занести в особливий реєстр, яким завідував великий канцлер, повідомлення про своє прибуття. Після повернення посол зобов’язаний був представити звіт про здійснені ним витрати. Винагорода послів було досить скромним і далеко не відповідала витратам, які їм доводилося нести за посадою. У своїх донесеннях послі гірко скаржилися на цю обставину. Як зазначається в повідомленні одного з них, не дивно, що багато громадян воліють залишатися у Венеції чи Флоренції, та жити там приватними особами, а не вирушати послами в чужі краї [11, с. 26-31; 13].

Зі зміцненням дипломатичних зв’язків термін перебування в країнах послів поступово подовжувався. У XV столітті було постановлено, що час перебування посла за кордоном не повинен перевищувати двох років. У наступному столітті цей термін був продовжений до трьох років. Посли зобов’язані були інформувати уряд своєї республіки про стан справ держави їх перебування. З цією метою вони регулярно, спочатку раз на тиждень, а, з поліпшенням засобів зв’язку, значно частіше – відправляли на батьківщину депеші. Ці донесення, які надходили від послів з усіх держав, давали як би миттєвий знімок політичного та дипломатичного становища у Європі та світі.

Частина депеш або навіть цілі депеші нерідко були зашифровані. Дипломатичні шифри завжди були об’єктом посиленої уваги флорентійських і венеційських правителів, які надто ревнісно ставилися до таємниць власної дипломатичної кореспонденції. Уже з ранніх часів флорентійський і венеційський уряди мали особливих шифрувальників, а в подальшому спеціальним державним інституціям було доручено стежити за державними шифрами й піклуватися про винахід нових. Мистецтво шифрування перебувало тоді ще в зародковому стані. Потрапивши в чужі руки, шифри порівняно легко розгадувалися. Шифр зазвичай полягав у заміні літер латинського алфавіту або іншими літерами, або арабськими цифрами, рисочками, крапками, довільними фігурами. Одній букві нерідко відповідали два або три знаки. Уводилися також знаки, які не мали ніякого значення, – для того, щоб заплутати шифр і ускладнити його розгадку для сторонніх.

Інші держави Італії також почали застосовувати шифр у своїх дипломатичних посланнях. У канцелярії папи римського шифри застосовувалися вже в першій половині XIV століття і спочатку укладалися в заміні одних слів іншими, умовними. Так, замість “гвельфи” писалося “сини Ізраїлю”, замість “гібелліни” — “єгиптяни”, замість “Рим” — “Єрусалим”.

Добре розроблені системи шифрів застосовувалися вже в XV столітті й у Мілані. Шифрована дипломатична переписка викликала незадоволення, а іноді протести й репресії з боку зацікавлених дворів. Так, султан Баязид II, дізнавшись, що венеціанський байюло Джероламо Марчелло посилає своєму уряду шифровані листи, наказав йому протягом трьох днів покинути країну. Султан заявив, що він взагалі не має наміру терпіти в себе при таких умовах венеціанського байюло.

Тим часом політико-дипломатична ситуація в Європі різко змінилася: у 1365 р. Флоренція вступила в новий період міжнародних і політико-дипломатичних відносин, і Джованні Боккаччо отримав нові посади: йому було доручено нагляд над найманими військами. Дуже важливою була його дипломатична поїздка в

Авіньйон у серпні-листопаді 1365 р., у ході якої він запропонував папі Урбану V підтримку Флоренції для перенесення папського престолу в Рим, а пізніше – у листопаді 1367 р., Боккаччо був у Римі з дипломатичним дорученням, щоб привітати понтифіка з вдалим завершенням всього заходу.

Будучи великим представником італійської культури та дипломатії, Джованні Боккаччо вніс важливий внесок у зовнішню політику й дипломатію уряду Флоренції, яка була спрямована насамперед проти імперії та проти будинку Вісконті; надав йому допомогу в цьому плані ще й написанням кількох дипломатичних послань. Письменник став одним з основних авторитетів у розвитку нових поколінь громадян міста [16; 17; 18].

В останнє Джованні Боккаччо з'явився на людях у 1373 році, коли йому було доручено прочитати у Флоренції курс лекцій про Данте. Але сили його залишали, і із задуманого курсу він прочитав лише малу частину.

Наприкінці життя автор “Декамерона” дуже змінився, неодноразово хотів зректися свого шедевр і знищив би його, коли б це було можливо. Усе частіше поринав він у думки про смерть і страх перед потойбічними муками, зблизився з церковниками і багато каявся в колишніх прогіхах. З-поміж трьох великих флорентійців (Данте, Петрарка, Боккаччо) він один провів останні роки у Флоренції. Уже важкохворим, Джованні Боккаччо приїхав померати в Чертальдо, маленьке містечко побіля Флоренції, звідки походили предки його батька, ймовірно, прості селяни [19; 20].

Біографи говорять ще про один пізніший епізод, що відіграв свою роль у “наверненні” Боккаччо, – 1361 року до нього з'явився з повчаннями якийсь чернець Джоакіно Чані. Він переконав Боккаччо, що його поетичні твори – великий гріх перед Богом. Ті сумніви й вагання, що їх переживав Боккаччо, ще підсилились після цієї проповіді. У стані крайньої розгубленості Боккаччо вирішує не тільки відмовитись від поетичної праці, а навіть продати свою бібліотеку [19; 21].

Мимоволі згадується інший епізод, – історія Миколи Гоголя, який пережив щось подібне і з такими ж трагічними наслідками для своєї діяльності.

Цікава пам'ятка настроїв старого Боккаччо – лист до Майнардо Кавальканті (1374), в якому він зрікається “Декамерона” як неморального твору.

Останні роки свого життя Боккаччо присвячує виключно науковим працям, що написані латинською мовою. Найбільший з цих творів, наслідок більш як двадцятирічної роботи, – “Генеалогія богів” – величезний трактат з античної міфології. Одночасно Боккаччо працював ще над кількома меншими трактатами: збірками біографій “Про нещасну долю славетних людей”, “Про знаменитих жінок”, “Про назви гір, озер, річок, болот і морів” – щось на зразок географічного словника.

Свого часу ці трактати мали досить широку популярність, їх цінували, а тепер вони цікаві лише дослідникам епохи, історикам і літературознавцям, що вивчають Боккаччо, як свідчення його працьовитості та ерудиції, як показник його нахилів ученого-збирача, каталогізатора подій і фактів.

Джованні Боккаччо помер у Чертальдо, поблизу Флоренції, 21 грудня 1375 року. Згідно з його заповітом, його поховано в Чертальдо в церкві Святого Іакова.

Останній період життя й творчості Боккаччо пройшов під знаком дружби з Франческо Петраркою. Він пише латинською мовою твори і разом з Петраркою закладає основи гуманістичних “наук про людяність”, які в кінці XV – початку XVI ст. стануть важливою ідейною передумовою для розквіту ренесансної літератури національною мовою не лише у Флоренції, але й у всій Італії.

Вплив Джованні Боккаччо на літературу Відродження був значним, він став школою для майже всіх прозаїків Італії, його учнями і послідовниками були Ф. Саккетті, П. Браччоліні, М. Гуардаті, А. Фіренцуола, М. Банделло, Дж. Чінтіо, в Англії його послідовником був Дж. Чосер, який самобутньо потрактував сюжети “Декамерона” у своїх “Кентерберійських оповіданнях”; у Франції його шанувальницею була Маргарита Наваррська, яка написала “Гептамерон”; в Іспанії – Лопе де Вега і Мігель де Сервантес. “Декамерон” значно вплинув на німецьку антиклерикальну новелу епохи Реформації. Боккаччо справив великий вплив на подальший розвиток реалізму в літературі Відродження й пізніше – у XVII та XVIII ст. [22; 23].

В Україні наприкінці XVII – початку XVIII ст. з'явився перший український віршований переказ дев'ятої новели четвертого дня, здійснений з віршованої польськомовної переробки. Боккаччо серед інших італійських поетів Відродження згадує герой повісті Тараса Шевченка “Варнак”. У 1879 р. у львівській газеті “Правда” було опубліковано переклад фрагменту твору. Повністю “Декамерон” вийшов друком 1928 р. у перекладі Л. Пахаревського і П. Майорського, а в 1964 р. – у неперевершеному перекладі Миколи Лукаша.

Таким чином, можна констатувати, що Джованні Боккаччо (1313-1375) був одним із когорти перших гуманістів і одним з найосвіченіших людей Італії. Джованні Боккаччо – один із перших видатних представників гуманізму не лише в італійській, а й у всій європейській літературі. Приналежністю Боккаччо до гуманістичного руху визначаються не лише риси його творчості, не лише характер його політико-дипломатичної та літературної діяльності, а й деякі факти та особливості його суспільно-політичного життя. У його дипломатичній діяльності втілювалася тогочасна практика й найкращий дипломатичний інструментарій флорентійської школи дипломатів, яку уособлював саме Джованні Боккаччо. У добу його дипломатичної діяльності – добу Середньовіччя – в Європі формуються основи національних моделей дипломатичних служб держав цього регіону.

Дипломатичний інструментарій та прийоми італійської – особливо флорентійської й венеціанської дипломатії – здійснили значний вплив на дипломатію, моделі дипломатії, органи зовнішніх зносин, які формувалися в цей час в Європі, дипломатію держав – Іспанії, Англії, Франції, Швеції та Австрії.

Маю бажання завершити цю наукову розвідку мудрим крилатим висловом Джованні Боккаччо, вельми актуальним для сучасних політиків і дипломатів: “Погрози – зброя тих, хто сам під загрозою...”.

На рубежі Середньовіччя та раннього Нового часу в європейських державах розпочинається політико-модернізаційний процес оформлення і перетворення зовнішньополітичних функцій держави із спорадичних в державні інституції. Дипломатичні ініціативи, почини і проекти європейських владарів-державців спонукали інтенсивно функціонувати механізм міждержавних відносин європейської системи держав, що починала формуватися, та прискорювали процеси інституціоналізації їх зовнішньої політики.

Цілком заслуговує на подальші дослідження поставлене питання про вплив ідей Гуманізму на витoki європейських політико-дипломатичних систем: через призму сучасності до історичних витоків інституціональної історії. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі нададуть можливість створити цілісну системну картину політико-дипломатичного світу в Європі доби Середньовіччя, раннього Нового і Нового часу, як інституційного кластеру міждержавних відносин.

Джерела та література

1. Циватий В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект / Вячеслав Циватий // *Codrul Cosminului*. – 2012. – Т. XVIII. – No. 2. – P. 287-294. (Румыния).
2. Властные институты и должности в Европе в Средние века и раннее Новое время: Монография / отв. ред. Т.П. Гусарова. – М.: КДУ, 2011. – 600 с.
3. Daria Perocco, *Vossaccio (comico) nel teatro (comico) di Machiavelli*, in *Quaderns d'Italia*. – 2009. – N. 14.
4. Дж. Боккаччо: pro et contra, антология / сост., вступ. статья, коммент. М.С. Самариной, И.Ю. Шауба. – СПб.: РХГА, 2015. – 719с.
5. Branca V. *Giovanni Boccaccio. Profilo biografico* / V. Branca. – Firenze: Sansoni, 1977. – 228p.
6. Боккаччо Джованни. Фьямметта. Фьезоланские нимфы. – М.: Наука, 1968. – 328с.
7. *Boccaccio Giovanni. Decameron*. – Milano, 2017. – 996p.
8. Искусство и культура Европы эпохи Возрождения и раннего Нового времени: Сборник трудов в честь Всеволода Матвеевича Володарского. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 416с.
9. Bourland C.V. *Boccaccio and the Decameron in Castilian and Catalan Literature* // *Revue Hispanique*, XII. – 1905. – P. 1-232.
10. *Giovanni Boccaccio. Decameron. Edizione Integrale*, R. Marrone, edizioni Newton, 2010. – 266p.
11. Кочур Г. Джованні Боккаччо: Вступна стаття до видання Декамерону 1964 року у перекладі Миколи Лукаша / Григорій Кочур // Дж. Боккаччо. Декамерон. – Х.: Фоліо, 2004. – С. 3-26.
12. Циватий В.Г. Данте Аліґ'єрі: політичний діяч, поет і дипломат / Вячеслав Циватий // *Зовнішні справи*. – 2016. – №2. – С. 26-31.
13. Branca V. *Boccaccio medievale* / V. Branca. – Firenze: Sansoni, 1970. – 349p.
14. Дж. Боккаччо в отечественной и мировой культуре. Сборник статей к 700-летию со дня рождения. Под ред. М.С. Самариной и Л.В. Богатір'вой. – СПб.: РХГА, 2015. – 230с.
15. Bozzolo C. Il "Decameron" come fonte del "Livre de la cité des dames" di Christine de Pisan. – Torino: Giappichelli, 1966. – 333 p.
16. Di Stefano G. Il Trecento. Il Boccaccio nella cultura francese. – Firenze: Leo Olschki, 1971. – P. 1-48.
17. Bourland C.V. *Boccaccio and the Decameron in Castilian and Catalan Literature* // *Revue Hispanique*, XII. – 1905. – P. 1-232.
18. Штейн А.П. "Декамерон" Боккаччо – книга о любви / А. Штейн. – М.: Художественная литература, 1993. – 256с.
19. Boccaccio G. *Trattatello in laude di Dante*. Introduzione, prefazione e note di L.Sasso. – Milano: Garzanti, 2009. – 135p.
20. Кудрявцев О.Ф. Ренессансный гуманизм и "Утопия" / О.Ф. Кудрявцев. – М., 1991. – 287с.
21. Декамерон. Интерпретація Василя Шкляра. – Київ: "Дніпро", 2006. – 104с.
22. Брагина Л.М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения. Идеалы и практика культуры / Л.М. Брагина. – М., 2002. – 384с.
23. Боккаччо Джованни. Декамерон. – М.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2017. – 640с.

Tsivatyi V. Florentine School of Diplomacy in the Middle Ages: Institutional, Political and Humanistic Portrait of Giovanni Boccaccio (1313-1375).

The article analyzes the basic directions of political, diplomatic and literary working of the famous contemporary of the Renaissance – Giovanni Boccaccio, as his practical experience and literary-poetic heritage had not lost their relevance to this day, and his name and work bind closely Italy and Ukraine through the centuries and millennia of the European history. The influence factors of the Humanism on the development directions of the theory and practice of diplomacy are determined. The directions of the theoretical and practical development of diplomacy. The attention is focused on the national characteristics of diplomacy, the effectiveness of diplomatic instruments and the art of the negotiation process of the rulers of the Middle Ages in Europe, particularly of the Florentine school of diplomacy.

Key words: *international relations, foreign policy, diplomacy, history of diplomacy, institutionalization, the Renaissance, the Humanism, Giovanni Boccaccio, Italy, Ukraine.*